

بررسی تاثیر کنترل اجتماعی بر نگرش جوانان ۱۸-۲۹ ساله به مصرف مشروبات الکلی در شهر بهبهان

مریم مختاری^۱ * سعیده پورزارع^۲

چکیده

هدف از این مقاله، بررسی تاثیر کنترل اجتماعی بر نگرش جوانان ۱۸-۲۹ ساله شهر بهبهان به مصرف مشروبات الکلی است. نمونه مورد مطالعه ۳۸۴ نفر از جوانان این شهر است که با استفاده از نمونه‌گیری خوشه‌ای- چندمرحله‌ای انتخاب شدند. گردآوری داده‌ها بر اساس پرسشنامه‌های اطلاعات زمینه‌ای، محقق‌ساخته انجام شده است و داده‌های پژوهش با بهره‌گیری از جداول توصیفی و آزمون همبستگی پیرسون و رگرسیون تحلیل شدند. نظریه مورد استفاده در این پژوهش، نظریه کنترل اجتماعی هیرشی بوده است. یافته‌ها نشان داد: بین الگوی کنترل در خانواده، تعهد به دلبستگی خانوادگی، میزان مشغله کاری در شبانه‌روز و تقید به باورهای دینی رابطه معکوس و معناداری وجود دارد. در رگرسیون چندمتغیره به روش گام به گام، مهم‌ترین متغیر کنترل اجتماعی، الگوی کنترل در خانواده بود. هر چهار متغیر مستقل در معادله رگرسیونی باقی ماندند و در کل این متغیرها، حدود ۳۸ درصد واریانس نگرش جوانان به مشروبات الکلی را تبیین کردند.

واژگان کلیدی: جوانان، مشروبات الکلی، کنترل اجتماعی و باورهای دینی.

فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی • سال سوم • شماره دهم • بهار ۹۳ • صص ۱۰۹-۸۵

تاریخ دریافت مقاله: ۹۲/۸/۱۹ تاریخ پذیرش مقاله: ۹۳/۱/۲۳

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه یاسوج، نویسنده مسئول (mokhtari1380@yahoo.com).

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه یاسوج (saeedepurzare@yahoo.com).

مقدمه

بشر در دوران معاصر دچار آسیب‌ها و چالش‌های فردی و اجتماعی فراوانی شده و در تکاپوی حل آنها، در دام نابهنجاری‌های دیگری گرفتار شده است. مسئله اجتماعی عبارت است از وضعیتی که به نظر تعداد افراد جامعه؛ چه آنان که درگیر مسئله‌اند یا افراد دیگر که مبتلا به مسئله نیستند، مایه سختی تلقی شود؛ هر چند امکان بهبود داشته باشد. مسئله اجتماعی، هم شامل موقعیت عینی و هم تفسیر ذهنی از وضعیت اجتماعی است که جامعه را در حالت بحرانی قرار می‌دهد. مسئله اجتماعی، شامل بزهکاری نوجوانان، جرم، الکلی بودن مزمن، خودکشی، اختلال روانی، طلاق، تبعیض قومی و گروهی، کمبود مسکن، بیکاری، اعتیاد به مواد مخدر و غیره می‌شود (گولد، ۱۳۸۴: ۷۷۴).

اعتیاد به مواد مخدر و مشروبات الکلی به‌عنوان یک مشکل اجتماعی، پدیده‌ای است استعماری که علاوه بر زمینه‌های ناسالم اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، زمینه‌های شخصیتی، روانی و تربیتی نیز در روی آوری به آن مد نظر محققان است (اورنگ، ۱۳۶۷: ۱۲). در تعریفی از مشروبات الکلی آمده است: مشروبات الکلی هر ماده‌ای است که حاوی الکل اتانول باشد و برای لذت بردن استفاده می‌شود، نظیر شراب، آبجو، ویسکی، آبمیوه‌های الکلی و ودکا (طارمیان، ۱۳۸۵: ۱۴).

زمینه‌های مسئله اجتماعی مربوط به عوامل و شرایط مختلف موجود در جامعه، تغییرات ناهماهنگ و ترکیب نامتوازن ارکان و مؤلفه‌های درونی و بیرونی جامعه است. وجود خشونت‌های خانوادگی؛ رفتار نابهنجار افراد و گروه‌های اجتماعی زمینه را برای گسترش مسائل اجتماعی در جامعه تقویت می‌کند (شیخی، ۱۳۸۱: ۴۳-۴۰). در پرونده‌های مختومه دادگاه‌های عمومی کشور نرخ مشروب‌خواری در حال افزایش است. جدول زیر شرح تعداد پرونده‌های مربوط به جرم مشروب‌خواری طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۷۵ است

1. Social problem

جدول ۱. پرونده‌های مربوط به جرم مشروب‌خواری

سال	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰
فراوانی	۹۰۸۸۶	۱۲۲۵۸۸	۱۳۷۳۵۳	۱۵۴۷۱۴	۱۶۵۳۵۴	۲۱۷۴۰۴

مطابق آمار رسمی فرماندهی مرزبانی کشور در سال ۱۳۹۰ میزان مشروبات کشف شده در کشور نسبت به سال ۱۳۸۹ افزایش ۶۹ درصدی داشته است و در این سال نیز بیش از ۹۰ نفر براساس مصرف الکل جان خود را از دست دادند (روزنامه ابتکار، ۱۳۹۱). وجود مشروبات الکلی کشف شده در شهر بهبهان نیز حاکی از آن است که رفتار عرضه کننده در بازار، از تقاضا نشأت می‌گیرد. اما از آنجا که می‌تواند عرضه این محصول مخرب برای ذهن و رفتارهای اجتماعی، با هدف به انحراف کشاندن نسل جوان باشد، نگرش نسل جوان درباره مصرف مشروبات الکلی به‌عنوان یک ابهام، مطرح است. بنابراین بر حسب شیوع مشروبات الکلی در جامعه مورد مطالعه، مسئله تحقیق حاضر این است که نگرش جوانان نسبت به مشروبات الکلی که در دین مبین اسلام ممنوع شمرده شده است، چیست و اینکه کنترل اجتماعی آیا می‌تواند این نگرش را تحت تأثیر قرار دهد.

اهمیت انجام این تحقیق از این رو است که مصرف الکل اثراتی بر فعالیت‌های روانی و جسمی و اجتماعی افراد دارد. الکل به گروه آرام‌بخش‌ها و خواب‌آورها متعلق است، چراکه فعالیت‌های بدن و مغز را کند می‌کند و مهارت ذهنی و حرکتی فرد الکلی را به شدت می‌کاهد. الکل می‌تواند تعادل حرکتی افراد را مختل سازد، بر قوه تشخیص افراد از زمان و فاصله و بر چگونگی انجام کارهای محوله به افراد تأثیرات منفی داشته باشد و همه این تأثیرات غیراختیاری و بدون اراده فرد الکلی صورت می‌گیرد (MacAndrew & Agerton, 1965). مهم‌ترین تأثیر الکل، زیانی است که به کبد وارد می‌کند، مصرف مداوم الکل (که خود به خود با سوء تغذیه همراه خواهد بود) سلول‌های کبد را نابود می‌کند و موجب انباشته شدن چربی در آن می‌شود که همین مسئله علت اصلی بیماری‌های جدی، ناتوانی جنسی و مرگ‌های زودرس در بین افراد الکلی است. همچنین مصرف زیاد الکل به دلیل ایجاد گرفتگی در رگ‌های داخل قلب و تضعیف عضلات آن، موجب بیماری‌های قلبی و

1. <http://ebtekarnews.com/Ebtekar/Article.aspx?AID=21980#99690>

سکته نیز می‌شود و باعث اختلال فعالیت رگ‌های خونی در مغز خواهد شد. سایر تأثیرات سوء مصرف الکل عبارتند از: بیماری‌های عفونی اختلال در حافظه و یادگیری، پیری زودرس و... (Thio & Stark, 1987).

علاوه بر اثرات جسمانی و روانی، مصرف مشروبات الکلی دارای اثرات اجتماعی نیز هست، از جمله تصادفات رانندگی، نرخ بالای ارتکاب جرائم در بین این گروه از افراد، بروز رفتارهای خلاف اخلاق، ولگردی و تخلف از سایر مقررات که برخورد با همه آنها سالیانه خسارت هنگفتی را بر دستگاه‌های کنترل اجتماعی تحمیل می‌کند. علاوه بر همه این خسارات، الکل نقش مهمی در ارتکاب جرائم جدی‌تر مانند آدم‌کشی، ایراد ضرب و تجاوز به عنف و جرح ایفا می‌کند (صدیق سروستانی، ۱۳۸۵: ۱۶۷). درگیر شدن نسل جوان در این مشکل و به هدر رفتن منابع مالی و اقتصادی کشور، پرداختن به این موضوع را اجتناب‌ناپذیر می‌سازد. بر این اساس هدف پژوهش حاضر، بررسی تأثیر کنترل اجتماعی بر نگرش جوانان به مصرف مشروبات الکلی است و پیگیری این موضوع که آیا کنترل اجتماعی می‌تواند در نگرش نسبت به مشروبات الکلی مؤثر واقع شود یا خیر و در صورت داشتن قدرت اثرگذاری، جهت آن چگونه است.

۱. مروری بر مطالعات پیشین

در تحقیقی تحت عنوان «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر گرایش پسران نوجوان و جوان زندان اصفهان به مواد اعتیادآور» یافته‌ها حاکی از آن است که معاشرت با افراد منحرف، استفاده والدین از شیوه تربیت استبدادی و میزان پایبندی مذهبی والدین، در سوق دادن پاسخگویان به سوی مواد اعتیادآور مؤثر بوده است (موسی‌نژاد، ۱۳۷۸).

بر اساس نتایج طرح «سنجش نگرش‌ها و رفتار دانشجویان دانشگاه‌های دولتی» که بر اساس یک نمونه ۱۵۲۲ نفره از دانشجویان بیست دانشگاه دولتی تحت پوشش وزارت علوم اجرا شد، دانشجویانی که اظهار داشتند دست کم یک بار مشروبات الکلی مصرف کرده‌اند ۱۱/۶ درصد بود، در حالی که این نسبت برای تریاک و حشیش به ۵/۲ و ۲/۳ درصد تقلیل می‌یافت. نسبت زنان دانشجو که سیگار، مواد مخدر و مشروبات الکلی مصرف کرده بودند دست کم پنج برابر کمتر از مردان بود. به ترتیب ۷ درصد و ۳ درصد زنان دانشجو اظهار داشتند که دست کم یک بار سیگار کشیده‌اند و مشروب الکلی مصرف کرده‌اند (سراج‌زاده و جواهری، ۱۳۸۲).

بررسی تأثیر کنترل اجتماعی بر نگرش جوانان ۲۹-۱۸ ساله به مصرف مشروبات الکلی... ۸۹

تحقیقی با عنوان «مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی در بین دانشجویان دانشگاه‌های دولتی سال تحصیلی ۸۲-۸۱» با هدف ارائه اطلاعاتی توصیفی از وضعیت مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی در بین دانشجویان انجام شده است. اطلاعات مورد نظر از طریق روش پیمایشی و با استفاده از تکنیک خود گزارشی با یک نمونه ۲۵۳۱ نفری از دانشجویان دختر و پسر ۲۱ دانشگاه دولتی سراسر کشور جمع‌آوری شده است. نتایج تحقیق نشان داده است که ۶۰ درصد دانشجویان تریاک و حدود ۲۰ درصد حشیش و هروئین را از نزدیک دیده‌اند و مصرف حداقل یک بار مشروبات الکلی در طول عمر ۲۰ درصد بوده است. همچنین الگوی مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی در بین گروه‌های سنی، جنسی، پایگاهی و قومیتی تفاوت‌هایی دارد (سراج‌زاده و فیضی، ۱۳۸۵).

تحقیق دیگری با عنوان «پیش‌بینی استفاده از الکل و مواد مخدر در بین دانش‌آموزان دبیرستان‌های منطقه لوئیزیانا» انجام شده است. در این تحقیق به بررسی رابطه بین استفاده دانش‌آموزان از مواد مخدر و الکل و متغیرهای ترکیبی (سن، جنس، نژاد، میزان نمره، تضاد خانوادگی، پایگاه‌های اجتماعی و اقتصادی، پایه تحصیلی، موفقیت تحصیلی، عزت نفس و نوع مدرسه) پرداخته شده است. نتایج نشان می‌دهد: رابطه معناداری بین استفاده از الکل و مواد مخدر و مجموعه ترکیبی متغیرهای مذکور وجود دارد. از تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده نتیجه گرفته شده است که بعضی از دانش‌آموزان دارای خصوصیات و ویژگی‌هایی هستند که آنها را به صورت بالقوه به عنوان مصرف‌کنندگان مواد مخدر و مشروبات الکلی درمی‌آورد (Graydon, 1997).

تحقیقی با عنوان «شیوه‌های رشد مسئله استفاده از الکل و مواد مخدر، یک تحلیل طولی از مدل یادگیری اجتماعی» انجام شده است. این پژوهش به مطالعه رابطه بین تأثیرات محیطی و آسیب‌پذیری شخصیت با اعتیاد به مواد مخدر و الکل پرداخته است. در این تحقیق از مدل یادگیری اجتماعی استفاده شده است و تأثیرات دو متغیر تمایل قبلی شخص (کنجکاوی، رها بودن شخص از تعهدات) و تأثیرات محیطی (روابط متفاوت، انگیزه‌های متفاوت و تقویت اجتماعی) بر مسئله گرایش به مواد مخدر را بررسی کرده است. نتایج نشان می‌دهد که در مجموع، بین محیط و شخصیت فرد کنش متقابل وجود دارد که نقش عمده‌ای را در اعتیاد فرد به مواد مخدر بازی می‌کند (Curran, 1997).

باومیستر و تاسمن در مطالعه‌ای به بررسی رابطه بین مصرف اولیه سیگار، الکل و

الگوهای بعدی مصرف مواد مخدر در کلانشهرهای اروپا پرداختند. در این مطالعه، متغیر زمان مصرف اولیه به دو مقوله زیر ۱۶ سال و بالای ۱۶ سال تقسیم شد. نتایج نشان داد که مصرف اولیه حشیش (زیر ۱۶ سال) پیش‌بینی‌کننده معناداری برای مصرف زیاد (حداقل ۱۴ بار مصرف) است. سن شروع سیگار و الکل، پیش‌بین‌های معناداری برای مصرف زیاد حشیش نبودند. مصرف زیاد اکستاسی، آمفتامین، داروهای توهم‌زا و کوکائین با مصرف سیگار قبل از ۱۳ سالگی ارتباط معنادار داشت، اما با سن شروع مصرف حشیش و الکل ارتباط نداشت (Baumeister & Etossmann, 2005).

پریستون و گودفیلو در مطالعه خود به بررسی و مقایسه عوامل مؤثر، به‌خصوص اثر گروه همسالان، بر مصرف الکل در دو گروه سنی ۱۷-۱۲ ساله و ۶۵ ساله و بالاتر پرداخته‌اند. هدف آنها از این مقایسه، آزمون قدرت تبیین‌های مبتنی بر یادگیری اجتماعی در گروه‌های سنی مختلف بوده است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که متغیرهای یادگیری اجتماعی با سوءمصرف الکل در هر دو گروه سنی مورد مطالعه رابطه مستقیم داشته است. با وجود این، یافته‌های آنها نشان می‌دهد که تأثیر یادگیری اجتماعی بر سوءمصرف الکل در بین نوجوانان و جوانان بیشتر از افراد مسن بوده است (Preston & Goodfellow, 2006).

یکی از نقص‌های موجود در تحقیقات پیشین این است که هیچ‌یک از این تحقیقات، موضوع نگرش نسبت به مشروبات الکلی جوانانی را که مسلمان هستند را مطالعه نکرده‌اند، چراکه تحقیقات داخلی موضوع نگرش جوانان به مشروبات الکلی را مورد مطالعه قرار نداده و تحقیقات خارجی نیز افراد غیر مسلمان را مورد مطالعه قرار داده‌اند. به علاوه اکثر تحقیقات انجام شده، به موضوع موادمخدر توجه کرده‌اند. مهم‌ترین مشکل مربوط به تحقیقات انجام شده در خارج این است که متناسب با ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی جامعه ایرانی نبوده و اجرای آن بدون تغییر در جامعه ایران چندان مناسب به نظر نمی‌رسد. سهم تحقیق حاضر این است که اولاً نگرش‌ها که دارای سه بعد رفتاری، شناختی و عاطفی نسبت به پدیده است را می‌سنجد و ثانیاً با نگاهی جامعه‌شناختی، تأثیر کنترل اجتماعی در جوه گوناگون آن را بر نگرش نسبت به مشروبات الکلی مدنظر قرار می‌دهد.

۲. چارچوب نظری تحقیق

موضوع نگرش نسبت به مشروبات الکلی در ربط با کنترل اجتماعی محقق را بر آن وامی‌دارد تا با واکاوی در نظریه‌های جامعه‌شناسی انحرافات، به تبیین جامعه‌شناختی این

پدیده پردازد. صاحب نظران نظریه کنترل اجتماعی، خانواده و سپس مدرسه را بیش از همه عامل نظارت به شمار می آورند و معتقدند که در فرایند اجتماعی کردن جوانان، خانواده و همسالان اهمیت خاصی دارند. کنترل اجتماعی ادامه فرایند جامعه پذیری است. جامعه پذیری موجب هم نوایی می گردد و یا به طور کامل تر می توان گفت که جامعه پذیری یک نوع هم نوایی داوطلبانه و اختیاری است و اما وقتی هم نوایی به طور اختیاری صورت نگیرد، ساخت کارهای کنترل اجتماعی برای انتقال و تحمیل و اجرای هنجارها و انتظارات اجتماعی به کار می روند. در واقع در فرایند جامعه پذیری ارزش ها و هنجارهای اجتماعی به فرد آموخته می شود و به وسیله کنترل اجتماعی رفتار او تحت نظارت قرار می گیرد (Ferrante, 1995: 276). در تعریف کنترل اجتماعی آمده است: «به مجموع عوامل محسوس و نامحسوسی که یک جامعه در جهت حفظ معیارهای خود به کار می برد و مجموع موانعی که به قصد جلوگیری افراد از کجروی اجتماعی در راه آنان قرار می دهد» (ستوده، ۱۳۸۰). از جمله نظریه پردازان شهیر در این زمینه نی^۱ و هیرشی^۲ هستند. نی به عنوان اولین نظریه پرداز کنترل اجتماعی، بر رابطه خانواده و بزهکاری متمرکز شده و معتقد است که محدود کردن بچه ها، تنبیه و درونی کردن الگوهای رفتاری همنا با هنجارهای اجتماعی منابع اصلی کنترل هستند (احمدی، ۱۳۷۷: ۱۱۰). هیرشی از جمله نظریه پردازانی است که مفهوم کنترل اجتماعی را در ربط با انحرافات اجتماعی مطرح کرده است. وی رویکرد جدیدی را در مورد این سؤال قدیمی به کار برد و به جای پاسخ به اینکه چرا مردم از قوانین جامعه تخطی می کنند، به این سؤال پاسخ داد که «چرا افراد از قوانین جامعه پیروی می کنند». برای پاسخ به این سؤال، هیرشی نظریه کنترل اجتماعی را پیشنهاد داد. هیرشی با الهام از دورکیم، معتقد است که رفتار انحرافی نتیجه ضعف پیوندهای فرد با جامعه عادی است. در نظریه هیرشی چهار عنصر برای پیوند فرد با جامعه یا دیگران عادی دیده شده است:

- دلبستگی: میزان توجه و حساسیت فرد نسبت به دیگران و دیدگاهها و توقعاتشان؛
- تعهد و سرسپردگی: میزان همراهی پاداشها و مجازاتهای اجتماعی با رفتار همنا و نابهنجار افراد؛

1. Nye

2. Hirschi

- درگیر بودن: میزان زمانی که فرد در فعالیت‌های عادی اجتماعی صرف می‌کند؛
- باور داشتن و اعتقاد: میزان اعتبار اخلاقی هنجارهای اجتماعی برای فرد، یا میزان درونی کردن هنجارهای اجتماعی.

هر عنصر یک حلقه ارتباط بین فرد و جامعه است. تا زمانی که فردی به گروه‌های عادی جامعه ارتباط دارد، از هنجارهای اجتماعی پیروی می‌کند. اما اگر یک یا چند حلقه ارتباطی ضعیف شد، احتمال منحرف شدن افزایش می‌یابد (ممتاز، ۱۳۸۱: ۱۲۳-۱۲۰). وی معتقد است: کنترل بزهکاری با تعلقات جوانان نسبت به والدینشان پیوند می‌خورد. به باور هیرشی، درگیر شدن جوانان در فعالیت‌های قراردادی و متداول به آنها وقت کافی برای مشغول شدن به فعالیت‌های بزهکارانه و یا متداول نمی‌دهد. اگر این درگیر شدن با مؤلفه چهارم تقید و تعهدات یعنی اعتقاد به هنجارهای عادی همراه باشد، فرد نه تنها در فعالیت‌های متداول مشغول می‌شود، بلکه به این باور می‌رسد که قواعد و قوانین حاکم بر جامعه صحیح است و خود را ملزم به پیروی از آنها می‌داند. بنابراین هرچه شخص کمتر به هنجارهای عادی معتقد باشد و کمتر خود را درگیر فعالیت‌های متداول کند، احتمال بیشتری وجود دارد که هنجارها را نقض و مرتکب رفتار بزهکارانه شود (احمدی، ۱۳۸۴: ۹۱). یکی از انواع فعالیت‌های غیرارادی در جامعه که یک رفتار انحرافی آموخته می‌شود، استفاده از مشروبات الکلی است.

از آنجا که خانواده یک کانون مهم زندگی روزمره است، می‌توان دل‌بستگی و تعهد را در درون خانواده به عنوان وجه مهم کنترل اجتماعی قلمداد کرد. هرچند تعهدات و دل‌بستگی‌ها در عرصه اجتماعی نیز می‌توانند بستری برای کنترل اجتماعی یک جوان ایجاد کنند. بر این اساس در این پژوهش تعهد و دل‌بستگی به خانواده در قالب دو متغیر کنترل توسط والدین و وابستگی عاطفی به خانواده، در نظر گرفته شده و متغیر مشغله کاری در شبانه‌روز و تقید به باورهای دینی دو متغیر دیگر مستخرج از نظریه کنترل اجتماعی هیرشی است که به بعد باورها و درگیر بودن مرتبط می‌شود. به این ترتیب می‌توان گفت: کنترل اجتماعی دارای چهار بعد است که این ابعاد کنترل اجتماعی متناسب با جامعه مورد مطالعه یعنی جوانان به عنوان متغیر مستقل لحاظ شده است. در ادامه فرضیه‌های تحقیق با توجه به چارچوب نظری مطرح شده، آورده می‌شود:

- بین الگوی کنترل در خانواده و نگرش جوانان نسبت به مصرف مشروبات الکلی

بررسی تأثیر کنترل اجتماعی بر نگرش جوانان ۱۸-۲۹ ساله به مصرف مشروبات الکلی... ۹۳

رابطه معنادار وجود دارد.

- بین دلبستگی به تعهدات خانوادگی و نگرش جوانان نسبت به مصرف مشروبات الکلی رابطه معنادار وجود دارد.

- بین میزان مشغله کاری در طول شبانه‌روز و نگرش جوانان نسبت به مصرف مشروبات الکلی رابطه معنادار وجود دارد.

- بین تقید به باورهای دینی و نگرش جوانان به مصرف مشروبات الکلی رابطه معنادار وجود دارد.

۳. روش تحقیق

روش این پژوهش، از نوع پیمایشی بوده است و جهت گردآوری داده‌ها از پرسشنامه استفاده شده است. به دلیل فقدان پرسشنامه استاندارد شده در ارتباط با موضوع پژوهش، بر مبنای اطلاعات حاصل از منابع مربوط به موضوع، پرسشنامه محقق‌ساخته‌ای تنظیم شد که اکثر سؤالات آن در قالب طیف لیکرت پنج قسمتی طراحی شده بود. جامعه آماری مورد نظر در این تحقیق جوانان ۱۸-۲۹ ساله شهرستان بهبهان هستند که تعداد آنها طبق سرشماری سال ۱۳۸۵، ۲۷۴۰۰ نفر بوده است. روش نمونه‌گیری در این تحقیق، نمونه‌گیری خوشه‌ای-چندمرحله‌ای است. به این صورت که ابتدا بر اساس منطقه‌بندی شهر توسط شهرداری، از هر منطقه چند خیابان به صورت تصادفی برگزیده شد و سپس در مرحله بعد در هر خیابان انتخاب شده به طور تصادفی چند کوچه انتخاب شد و سپس از بین کوچه‌های انتخاب شده به خانه‌هایی که در آن جوان ۱۸ تا ۲۹ ساله بوده مراجعه شده و بدین وسیله پرسشنامه‌ها توزیع شدند. در این تحقیق برای تعیین حجم نمونه از فرمول لین (Lin, 1976:446). استفاده شد. در این فرمول با توجه به جمعیت جوانان در سنین مذکور، حجم نمونه در سطح ۹۵ درصد برابر با ۳۴۱ نفر است. با در نظر گرفتن احتمال وجود پرسشنامه‌های مخدوش، بی‌جواب و نمونه‌های غیرمعرف، تعداد پرسشنامه‌ها به ۴۰۰ مورد افزایش یافت. پس از جمع‌آوری داده‌ها، از نرم‌افزار spss برای تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شده است و به منظور تعیین اعتبار و روایی تحقیق اعتبار صوری در نظر گرفته شد. برای سنجش پایانی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد در این تحقیق برای هر فرضیه مجموعه گویه‌هایی طراحی شده که ضریب آلفای کرونباخ برای هر یک از مجموعه گویه‌ها محاسبه شد که در جدول زیر آمده است.

جدول ۲. ضریب آلفای کرونباخ

مقدار آلفا	متغیر
۰/۹۰	نگرش به مصرف مشروبات الکلی
۰/۷۱	الگوی کنترل در خانواده
۰/۸۱	تهدد به دل بستگی خانوادگی
۰/۷۵	درگیری در طول شبانه‌روز
۰/۹۴	تقید به باورهای دینی

۳-۱. تعریف نظری و عملیاتی متغیرها

در تعریف نظری متغیرها، صفاتی جست‌وجو و برگزیده می‌شوند که به وسیله آنها بتوان فضای مفهومی متغیر را تعیین و مشخص کرد. مفاهیم صرفاً ابزارهایی هستند که کارکرد مختصر و سودمندی دارند. آنها تلخیص انتزاعی مجموعه‌ای کامل از رفتارها، نگرش‌ها و خصیصه‌هایی هستند که از نظر ما وجه اشتراکی دارند. مفاهیم هیچ نوع موجودیت مستقل خارجی ندارند و دارای معنای ثابتی نیستند (دواس، ۱۳۷۶: ۵۶).

۳-۱-۱. نگرش به مصرف مشروبات الکلی^۱

واژه نگرش از کلمه‌ی لاتین Aptus به معنای تطبیق مشتق شده است. در فارسی به جای اصطلاحات متنوع و پراکنده‌ای چون وضعیت روانی، گرایش روانی، طرز تلقی، برداشت و غیره اصطلاح «ایستار» به کار گرفته شده است. نگرش به مصرف مشروبات الکلی به معنای باورهای فرد در مورد نتیجه و عاقبت مصرف و ارزشی که فرد برای این نتیجه قائل است. نگرش‌ها دلایل منطقی بروز رفتارهای هر فرد خاص هستند. شکل‌گیری نگرش ناشی از ترکیب دانش، اطلاعات و باورها و عواطف جوانان است (عسکری، ۱۳۸۴). مفهوم نگرش به سه بعد شناختی، عاطفی و رفتاری تقسیم می‌شود. جهت عملیاتی کردن این متغیر (نگرش به مصرف مشروبات الکلی) از گویه‌های زیر استفاده شده است.

1. Attitude

بررسی تأثیر کنترل اجتماعی بر نگرش جوانان ۲۹-۱۸ ساله به مصرف مشروبات الکلی... ۹۵

جدول ۳. گویه‌های مربوط به نگرش به مصرف مشروبات الکلی

نگرش به مصرف مشروبات الکلی	گویه‌ها
بعد شناختی	۱. استفاده از مشروبات الکلی بر سیستم عصبی تأثیر می‌گذارد و باعث اختلال در تصمیم‌گیری می‌شود.
	۲. استفاده از مشروبات به مرور زمان، باعث نارسایی‌های کبدی می‌شود.
	۳. خوردن مشروبات الکلی، یک قدم در اعتیاد به مواد مخدر است.
	۴. استفاده از مشروبات الکلی و تهیه کردن آن، موجب هدر دادن پول می‌شود.
بعد احساسی	۱. استفاده از مشروبات راه بسیار خوبی برای کم کردن فشارهای روانی است.
	۲. استفاده از مشروبات الکلی تجربه جالب و هیجان‌انگیزی است.
	۳. استفاده از مشروبات الکلی لذت‌بخش است.
	۴. وقتی کسی از مشروبات الکلی استفاده می‌کند، می‌خواهد ثابت کند که بالغ شده است.
	۵. مشروبات الکلی می‌تواند خشم و ناراحتی را کاهش دهد.
	۶. وقتی فردی غم و غصه دارد می‌تواند با خوردن مشروبات الکلی آن را کاهش دهد.
	۷. لذت‌بخشی در استفاده از مشروبات الکلی یک نوع تلقین بیش نیست.
بعد رفتاری	۸. نوع بسته‌بندی شیشه‌های مشروبات الکلی وسوسه‌انگیز است.
	۹. افرادی را که از مشروبات الکلی استفاده می‌کنند، افراد نرمالی هستند.
	۱. از دوستی و رفت و آمد با افرادی که از مشروبات الکلی استفاده می‌کنند لذت می‌برم.
	۲. حاضر نیستم با فردی که از مشروبات استفاده می‌کند، به مسافرت بروم.
	۳. اگر بخواهم چیزی بخرم یا بفروشم، دوست ندارم، فروشنده یا خریدار مشروبات الکلی باشم.
	۴. هرگز دوست ندارم با کسی که از مشروبات الکلی استفاده می‌کند ازدواج کنم.
	۵. اگر در پارک موقعیتش پیش بیاید، حاضرم مشروبات الکلی استفاده کنم.
	۶. اگر در منزل تنها باشم، ممکن است از مشروبات الکلی استفاده کنم.
	۷. اگر از تنبیه و توبیخ والدینم نترسم، وقتی با هم هستیم احتمال دارد پیش آنها از مشروبات الکلی استفاده کنم.
۸. هنگامی که با دوستانم هستم حاضرم، با آنها از مشروبات الکلی استفاده کنم.	
۹. در یک مهمانی و جشن که دوستان و اطرافیان از مشروبات الکلی استفاده می‌کنند من هم حاضرم همراه با آنها از مشروبات الکلی استفاده کنم.	

۲-۱-۳. الگوی کنترل در خانواده

خانواده یکی از مهم ترین عوامل محیطی اجتماعی و فرهنگی است که نقش تعیین کننده ای در نظارت و کنترل جوانان ایفا می کند. این شکل از کنترل در عرصه رویارویی اجتماعی فرد در خانواده، مدرسه و... تحقق می یابد. افرادی که برخلاف هنجارهای سنتی و معیارهای خانوادگی و اجتماعی رفتار کنند، از سوی خانواده برای همنوایی با هنجارهای اجتماعی تحت فشار قرار می گیرند (آبر کرامی، ۱۳۶۷: ۳۵۰).

جدول ۴. گویه های متغیر الگوی کنترل در خانواده

متغیر	گویه ها
الگوی کنترل در خانواده	۱. والدینم در اکثر اوقات رفت و آمد مرا کنترل می کنند.
	۲. پدر و مادرم برای داشتن زندگی بهتر مرا نصیحت می کنند.
	۳. والدینم معمولاً به من اجازه نمی دهند که به تنهایی با دوستانم به مسافرت بروم.
	۴. والدینم معمولاً به من اجازه نمی دهند که شب را با دوستانم به تنهایی بگذرانم.
	۵. والدینم برای آینده من برنامه های زیادی دارند.
	۶. والدینم برای اوقات شبانه روزی من برنامه ریزی دارند.
	۷. والدینم از من انتظار داشتن برنامه مشخص برای زندگی ام دارند.

۳-۱-۳. درگیری و مشغله کاری در شبانه روز

بیشتر افراد در طول زندگی خود زمان و انرژی محدود دارند. درگیری در امور زندگی روزمره وقت زیادی نیاز دارد و خود باعث محدود شدن رفتار می شود. افراد بیکار و بیهوده وقت بیشتری برای هنجارشکنی دارند، در حالی که کسی که کار می کند، خانواده ای تشکیل می دهد و سعی می کند در حرفه خود موفق باشد، وقت و انرژی اضافی برای ارتکاب جرائم را ندارد (ممتاز، ۱۳۸۱: ۱۲۲).

جدول ۵. گویه های متغیر میزان درگیری، مشغله کاری

متغیر	گویه ها
میزان درگیری، مشغله کاری	۱. در طول روز فشار کاری زیادی دارم.
	۲. در زندگی، فردی با هدف هستم و برای رسیدن به اهدافم تلاش می کنم.
	۳. معمولاً بیشتر اوقات روز بیکار هستم و احساس بی حوصلگی می کنم.
	۴. در زندگی، معمولاً کارهایم آشفته و بی سروسامان است.
	۵. معمولاً روزها را بدون هدف و برنامه آغاز می کنم.
	۶. در زندگی اجتماعی سعی می کنم در حاشیه باشم.
	۷. در زندگی اجتماعی سعی می کنم در حاشیه باشم.

۴-۱-۳. تعهد به دلبستگی‌های خانوادگی

در خصوص تعریف این متغیر می‌توان از تعریف دو مفهوم تعهد و دلبستگی سود جست. تعهد نشان‌دهنده درجه مشارکت در رابطه طولانی مدت، استحکام نگرش‌ها و منافع توصیف می‌شود (بابایی زکلیکی و راکعی اصفهانی، ۱۳۹۰: ۲۴). همچنین دلبستگی عبارت است از پیوند عاطفی عمیق که با افراد خاص در زندگی فرد برقرار می‌کند، طوری که باعث می‌شود وقتی با آنها تعامل می‌کنیم احساس نشاط و شغف کرده و به هنگام استرس از اینکه آنها را در کنار خود داریم احساس آرامش می‌کنیم (برک، ۱۳۸۶). بر این اساس می‌توان گفت: تعهد به دلبستگی خانوادگی را می‌توان مشارکت در حفظ رابطه عاطفی و استحکام منافع خانوادگی دانست.

جدول ۶. گویه‌های متغیر تعهد به دلبستگی‌های خانوادگی

متغیر	گویه‌ها
تعهد به دلبستگی خانوادگی	۱. بین اعضای خانواده من روابط دوستانه برقرار است.
	۲. در کارهای شخصی با والدینم مشورت می‌کنم.
	۳. معمولاً در تصمیم‌گیری‌ها با اعضای خانواده‌ام مشورت می‌کنم.
	۴. اتفاق‌هایی را که برایم بیرون از خانه می‌افتد برای والدینم تعریف می‌کنم.
	۵. رازهای زندگی‌م را با والدینم درمیان می‌گذارم.

۵-۱-۳. دین‌باوری

این مفهوم دارای ابعاد عاطفی، اعتقادی و مناسکی است که در قالب ۱۴ گویه ۵ گزینه‌ای سنجیده شد. به گزینه کاملاً موافق نمره ۵، موافق نمره ۴، بی‌نظر نمره ۳، مخالف نمره ۲ و کاملاً مخالف نمره ۱ اختصاص داده شد.

جدول ۷. گویه‌های دین‌باوری

متغیر	گویه‌ها
دین‌باوری	به نظرم بدون اعتقادات دینی، زندگی پوچ است.
	خدا از اعمال آشکار و پنهان بندگان خود آگاه است.
	انسان بدون کمک خدا نیز می‌تواند، مشکلات خود را حل کند.
	با یاد خدا انسان غم و اندوه خود را فراموش می‌کند.

ادامه جدول ۷. گویه‌های دین‌باوری

متغیر	گویه‌ها
دین‌باوری	در روز قیامت به اعمال ما رسیدگی شده و پاداش و جزای آن را می‌گیریم.
	دین مشکلات، رنج‌ها و آلام مرا تسکین می‌دهد.
	دین به ما می‌آموزد که معنای زندگی چیست.
	رعایت حرام و حلال در کارهای روزمره اهمیتی ندارد.
	وظیفه‌ی یک مسلمان این است که در مراسم عزاداری مذهبی شرکت کند.
	انجام فرایض دینی مانند نماز و روزه برایم اهمیت دارد.
	دین به من احساس امنیت در برابر مرگ می‌دهد.
	اگر قرار باشد ازدواج کنم با کسی ازدواج می‌کنم که پایبند به دین باشد.
	حضور در اماکن مذهبی به من آرامش می‌دهد.
دعا و نیایش با خدا موجب آرامش روحی انسان می‌گردد.	

۴. تحلیل یافته‌ها

داده‌های پرسشنامه در دو سطح توصیفی و استنباطی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در سطح توصیفی از شاخص‌های فراوانی و درصد معتبر و در سطح استنباطی از ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون استفاده شده است.

۴-۱. یافته‌های توصیفی

جدول ۸. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب گروه‌های سنی

درصد معتبر	تعداد	محدوده سنی	متغیر سن
۱۵/۸	۶۳	زیر ۲۰ سال	
۵۴/۸	۲۱۸	۲۱-۲۵ ساله	
۲۹/۸	۱۱۹	۲۶-۲۹ ساله	تعداد کل
۱۰۰	۴۰۰		

مطابق با جدول فوق، ۱۵/۸ درصد از پاسخگویان در گروه سنی زیر ۲۰ سال، ۵۴/۸ درصد از پاسخگویان در گروه سنی ۲۱-۲۵ سال و ۲۹/۸ درصد در رده سنی ۲۶-۲۹ سال قرار داشتند. توزیع پاسخگویان بر حسب جنس نیز، ۱۵۲ دختر و ۲۴۸ پسر بوده است.

بررسی تأثیر کنترل اجتماعی بر نگرش جوانان ۲۹-۱۸ ساله به مصرف مشروبات الکلی... ۹۹

جدول ۹. توزیع جوانان بر حسب متغیر نگرش به مصرف مشروبات الکلی

متغیر نگرش به مشروبات الکلی	تعداد	درصد معتبر
مثبت	۱۹۱	۴۷/۸
بینابین	۱۵۵	۳۸/۸
منفی	۵۴	۱۳/۵

مطابق با جدول فوق، ۱۳/۵ درصد جوانان نگرش منفی به مشروبات الکلی داشتند، در حالی که ۳۸/۸ درصد نگرش بینابین و ۴۷/۸ درصد جوانان نگرش مثبتی نسبت به مصرف مشروبات الکلی داشتند.

۴-۲. یافته‌های استنباطی

۴-۲-۱. آزمون فرضیه‌ها

- فرضیه ۱: بین الگوی کنترل در خانواده و نگرش جوانان نسبت به مصرف مشروبات الکلی رابطه معنادار وجود دارد.

جدول ۱۰. همبستگی بین الگوی کنترل در خانواده و نگرش جوانان به مصرف مشروبات الکلی

متغیر مستقل	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری	تعداد پاسخگو
کنترل در خانواده	-۰/۴۰	۰/۰۰۰	۴۰۰

با سطح معناداری حداقل ۹۹ درصد

نتایج به دست آمده از انجام آزمون پیرسون بین دو متغیر الگوی کنترل در خانواده و نگرش جوانان به مصرف مشروبات الکلی، رابطه معناداری را نشان می‌دهد. در این باره ضریب همبستگی برابر ۰/۴۰- است که همبستگی متوسطی را نشان می‌دهد که در سطح آلفای کوچک‌تر از ۰/۰۱ معنادار است. بنابراین می‌توان گفت که بین الگوی کنترل در خانواده و نگرش به مصرف مشروبات الکلی رابطه معکوس وجود دارد، به این معنا که هرچه کنترل در خانواده بیشتر شود، نگرش جوانان به مصرف مشروبات الکلی منفی‌تر خواهد شد.

- فرضیه ۲: بین دلبستگی به تعهدات خانوادگی و نگرش جوانان نسبت به مصرف مشروبات الکلی رابطه معنادار وجود دارد.

جدول ۱۱. همبستگی بین دلبستگی به تعهدات خانوادگی و نگرش جوانان به مصرف مشروبات الکلی

متغیر مستقل	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری
تعهد به دلبستگی‌های خانوادگی	-۰/۴۹	۰/۰۰۰

با سطح معناداری حداقل ۹۹ درصد

نتایج به دست آمده از انجام این آزمون، رابطه معناداری را نشان می‌دهد. در این باره ضریب همبستگی پیرسون برابر ۰/۴۹- و سطح معناداری آن ۰/۰۰۰ است. از آنجایی که ضریب همبستگی میان این دو متغیر منفی است، می‌توان نتیجه گرفت که رابطه بین این دو رابطه‌ای معکوس است، به این معنا که هر چه دلبستگی‌های خانوادگی قوی‌تر باشد، نگرش به مصرف مشروبات الکلی منفی‌تر خواهد شد.

- فرضیه ۳: بین میزان مشغله کاری در طول شبانه‌روز و نگرش جوانان نسبت به مصرف مشروبات الکلی رابطه معنادار وجود دارد.

جدول ۱۲. همبستگی بین میزان مشغله کاری در شبانه‌روز و نگرش جوانان به مصرف مشروبات الکلی

متغیر مستقل	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری
مشغله کاری در شبانه‌روز	-۰/۱۷	۰/۰۰۱

با سطح معناداری حداقل ۹۹ درصد

نتایج به دست آمده از انجام این آزمون، رابطه معناداری را نشان می‌دهد. در این باره ضریب همبستگی برابر ۰/۱۷- و سطح معناداری آن ۰/۰۰۰ است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که بین این دو رابطه معکوس وجود دارد، به این معنا که هر چه درگیری و مشغله در شبانه‌روز بیشتر باشد، نگرش به مصرف مشروبات هم منفی‌تر خواهد شد.

- فرضیه ۴: بین تقید به باورهای دینی و نگرش جوانان به مصرف مشروبات الکلی رابطه معنی‌دار وجود دارد.

جدول ۱۳. همبستگی بین میزان تقید به باورهای دینی و نگرش جوانان به مصرف مشروبات الکلی

متغیر مستقل	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری
تقید به باورهای دینی	-۰/۶۲	۰/۰۰۰

با سطح معناداری حداقل ۹۹ درصد

نتایج به دست آمده از انجام آزمون بین این دو متغیر، رابطه معناداری را نشان می‌دهد. در

بررسی تأثیر کنترل اجتماعی بر نگرش جوانان ۱۸-۲۹ ساله به مصرف مشروبات الکلی ... ۱۰۱

این باره ضریب همبستگی پیرسون برابر $0/62-$ و سطح معناداری آن $0/000$ است که همبستگی بالایی را نشان می‌دهد. از آنجایی که ضریب همبستگی میان متغیر تقید به باورهای دینی (دین‌باوری) و نگرش جوانان به مصرف مشروبات الکلی منفی است، می‌توان نتیجه گرفت که رابطه بین این دو رابطه‌ای معکوس است، به این معنا که هر چه اعتقادات جوانان قوی‌تر باشد، نگرش آنها به مصرف مشروبات الکلی منفی‌تر خواهد بود.

۲-۲-۴. آزمون رگرسیون چندمتغیره

تحلیل رگرسیون به ما این امکان را می‌دهد تا تغییرات متغیر وابسته را از طریق متغیرهای مستقل پیش‌بینی و سهم هر یک از متغیرهای مستقل را در تبیین متغیر وابسته تعیین کنیم. بنابراین ۲ نقش عمده رگرسیون در تحقیق پیش‌بینی و تبیین است (غیاثوند، ۱۳۸۷: ۱۹۸).

جدول ۱۴. توضیح واریانس متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل از طریق رگرسیون چند متغیره به روش گام به

گام در مرحله چهارم

مرحله	متغیرهای پیش‌بینی‌کننده	R	R ² . adj	میزان افزوده شده R ² به	β	T	Sig. T
۱	الگوی کنترل در خانواده	۰/۴۰۹	۰/۱۶۸	-	-۰/۴۰۹	۸/۹۵	۰/۰۰۰
۲	تعهد به دلبستگی‌های خانوادگی	۰/۴۹۸	۰/۲۴۸	۰/۸	-۰/۳۳۴	۷/۱۶	۰/۰۰۰
۳	میزان مشغله کاری در شبانه‌روز	۰/۵۰۷	۰/۲۵۷	۰/۰۹	-۰/۰۹۴	۴/۴۸	۰/۰۰۰
۴	تقید به باورهای دینی	۰/۶۲	۰/۳۸	۰/۱۲۳	-۰/۵۰۹	۱۱/۷۶	۰/۰۰۰
		F	۱۶۷/۱۷				
		Sig. F	۰/۰۰۰				

مرحله ۱: بر اساس جدول، اولین متغیر پیش‌بینی‌کننده نگرش به مصرف مشروبات الکلی که وارد معادله رگرسیون شده است، متغیر الگوی کنترل در خانواده است که حدود ۱۶ درصد از واریانس نگرش به مصرف مشروبات الکلی را تبیین می‌کند. ضریب بتای این متغیر $0/40-$ است که بیانگر رابطه معکوس بین متغیر الگوی کنترل در خانواده و نگرش به مصرف مشروبات الکلی است. به این معنا که به ازای یک واحد افزایش در میزان کنترل خانواده، به میزان $0/40$ نگرش نسبت به مشروبات الکلی منفی‌تر خواهد شد.

مرحله ۲: در مرحله دوم، متغیر تعهد به دل بستگی های خانوادگی وارد معادله رگرسیونی می شود و با ورود این متغیر، حدود ۲۴ درصد از متغیر وابسته تبیین می شود. به عبارتی با ورود این متغیر، حدود ۸ درصد به قدرت پیش بینی مدل افزوده می شود. ضریب بتای این متغیر ۰/۳۲- است که بیانگر رابطه معکوس بین این متغیر و نگرش به مصرف مشروبات الکلی است. به این معنی که به ازای یک واحد افزایش در میزان تعهد به دل بستگی های خانوادگی، به میزان ۰/۳۲ نگرش نسبت به مشروبات الکلی منفی تر می شود.

مرحله ۳: در مرحله سوم، متغیر میزان مشغله کاری در طول شبانه روز، وارد معادله رگرسیونی می شود و حدود ۲۵ درصد از متغیر وابسته تبیین می شود. با ورود این متغیر، حدود ۱ درصد به قدرت پیش بینی مدل افزوده می شود. ضریب بتای این متغیر ۰/۰۹- است که بیانگر رابطه معکوس بین متغیر میزان مشغله کاری در شبانه روز و نگرش به مصرف مشروبات الکلی است؛ به این معنا که به ازای یک واحد افزایش در میزان درگیری و مشغله کاری، به میزان ۰/۰۹ نگرش نسبت به مشروبات الکلی منفی تر خواهد شد.

مرحله ۴: در مرحله چهارم، متغیر دین باوری وارد معادله رگرسیونی می شود و ۳۸ درصد از متغیر وابسته تبیین می شود. با ورود این متغیر، حدود ۱۲ درصد به قدرت پیش بینی مدل افزوده می شود. ضریب بتای این متغیر ۰/۵۰۹- است که بیانگر رابطه معکوس بین متغیر دین باوری و نگرش به مصرف مشروبات الکلی است. به عبارت دیگر، به ازای یک واحد افزایش در میزان دین باوری، به میزان ۰/۵۰ نگرش نسبت به مشروبات الکلی منفی تر خواهد شد.

چنانکه جدول نشان می دهد، میزان R به دست آمده در هر مرحله نسبت به مرحله قبل افزایش داشته است، به طوری که در مرحله اول که تنها متغیر الگوی کنترل در خانواده وارد معادله رگرسیونی شده میزان R مساوی ۰/۴۰۹ بوده و در مرحله چهارم که همبستگی هر چهار متغیر لحاظ می شود، میزان R به ۰/۶۲ رسیده است. در مجموع این چهار متغیر ۳۸ درصد از تغییرات در متغیر وابسته را تبیین می کند.

۵. جمع بندی و نتیجه گیری

در این پژوهش بر اساس نظریه کنترل اجتماعی هیرشی، چهار فرضیه مطرح شد که متغیرهای مستقل آن عبارت بودند از: کنترل در خانواده، تعهد به دل بستگی های خانوادگی، میزان مشغله کاری و میزان تقید به دین باوری. این چهار فرضیه با هدف پاسخگویی به این

بررسی تأثیر کنترل اجتماعی بر نگرش جوانان ۲۹-۱۸ ساله به مصرف مشروبات الکلی... ۱۰۳

سؤال بود که آیا کنترل اجتماعی می‌تواند در نگرش نسبت به مشروبات الکلی مؤثر واقع شود یا خیر و در صورت داشتن تأثیرگذاری جهت آن چگونه است. بر اساس پژوهش انجام شده، هر چهار متغیر رابطه معناداری با نگرش به مصرف مشروبات الکلی داشتند. رابطه معنادار بین این متغیرها با متغیر وابسته حاکی از مصداق داشتن این نظریه در بررسی نگرش نسبت به مشروبات الکلی در شهر مورد مطالعه است. بر این اساس می‌توان گفت: یک عنصر مؤثر در نگرش نسبت به مشروبات الکلی به‌عنوان یک نوع شرب ممنوع شده در فرهنگ اسلامی، میزان کنترلی است که به‌عنوان بخشی از جامعه‌پذیری در چهار بعد مذکور بر جوانان وارد است. اما این کنترل به منزله کنترل رسمی و محسوس نیست.

صاحب‌نظران نظریه کنترل اجتماعی، خانواده و سپس مدرسه را بیش از همه عامل نظارت به شمار می‌آورند و معتقدند که در فرایند اجتماعی کردن جوانان، خانواده و همسالان و اعتقادات و جهان‌بینی مرسوم جامعه اهمیت بیشتری پیدا می‌کند (سخاوت، ۱۳۸۲). نتیجه‌ای که هیرشی از تحلیل خود می‌گیرد، آن است که جامعه یا گروهی که در میان اعضای آن وابستگی‌های قومی و متقابل وجود داشته باشد، بیش از جامعه یا هر گروهی قادر به اعمال کنترل بر اعضای خود خواهند بود. برای مثال او بر آن است که هر چه همبستگی میان جوانان با والدین و بزرگسالان بیشتر علاقمند و درگیر فعالیت‌های مقبول اجتماعی می‌شوند و اعتقادات و جهان‌بینی‌های مرسوم جامعه را قبول کنند و به آنها معتقد باشند، رفتار انحراف آمیز کمتری خواهند داشت. با توجه به استفاده از این نظریه در پژوهش حاضر، می‌توان گفت: کنترل اجتماعی وارده بر جوانان پژوهش حاضر موجب شده است که آنان نسبت به مصرف مشروبات الکلی نگاه منفی‌تری داشته باشند و این نظریه در جامعه مورد مطالعه تأیید می‌شود.

در این پژوهش، الگوی کنترل در خانواده و تعهد به دلبستگی خانوادگی به ترتیب مهم‌ترین متغیرهای وارد شده در معادله رگرسیونی بودند. نقش خانواده در ارضای نیازها، توانایی خانواده در تأمین زندگی، فراهم کردن امکانات موفقیت در آینده برای نوجوانان و جوانان، از جمله عواملی هستند که جوانان را تحت کنترل غیررسمی قرار می‌دهد. برخی خانواده‌ها در تحقق این امر موفق‌تر از سایرین هستند و در نتیجه بیشتر می‌توانند نوجوانان و جوانان را با جامعه هم‌نوا سازند (ممتاز، ۱۳۸۱). تئوری کنترل اجتماعی بر این امر تأکید دارد که هر فرد پتانسیلی برای مجرم شدن دارد، اما بیشتر مردم به وسیله پیوندشان با خانواده

کنترل می‌شوند (مبارکی، ۱۳۸۳). به استناد این نظریه، در پژوهش حاضر می‌توان دریافت که بسیاری از جوانان، نه بر اساس میل شخصی و یا تشخیص خود نسبت به مشروبات الکلی به‌عنوان یک شرب ممنوع در دین اسلام نگرش پیدا می‌کنند، بلکه نحوه رفتاری که والدین با آنان در زندگی دارد، میزان دقت و تمرکزی که خانواده بر رفتار فرزندان دارند، در این زمینه اثرگذار است. جوانی که والدین از برنامه روزمره وی اطلاع نداشته باشند و سعی در برقراری ارتباط عمیق با جوان نداشته باشند، راه‌های تشویق‌کننده به سمت مشروبات الکلی وی را به راحتی تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. همچنین ایجاد پیوندهای عاطفی در خانواده که در گذر زمان تکرار شود، نوعی تعهد به دلبستگی‌های خانوادگی برای فرزندان ایجاد می‌کند و این دلبستگی‌های خانوادگی می‌تواند فرد را از حرکت به سمت انحراف اجتماعی و از جمله مصرف مشروبات الکلی بازدارد.

از جمله شرایطی که به راحتی می‌تواند فرد را به سمت راه‌های انحرافی سوق دهد، نداشتن برنامه و مشغله کاری در طول شبانه روز است. جوانی که در طول شبانه روز درگیر برنامه‌های کاری و یا برنامه‌های مربوط به تأمین نیازهای روزمره خود است، وقت پرداختن به تنوع‌های غیرمجاز را پیدا نمی‌کند؛ به عبارتی داشتن وقت‌های آزاد جوان است که برای وی توجه به اموری نه تنها غیرضروری، بلکه مضر را فراهم می‌آورد.

تقید به باورهای دینی همواره از سوی اندیشمندان دینی به‌عنوان یک عامل بازدارنده در انجام گناهان محسوب می‌شود. در عین حال با بهره‌گیری از نظریه هیرشی تقید به باورهای دینی می‌تواند بعد باورها را در کنترل اجتماعی در برگیرد که در جامعه‌پذیری فرد برای فرد درونی شده است. به‌خصوص در جامعه مورد مطالعه که جوانان مسلمان بوده‌اند، تقید به باورهای دینی به گونه‌ای است که در آن به‌طور شفاف منع شرب مشروبات الکلی آمده است. بنابراین جوانانی که تقید دینی بیشتری داشته‌اند، نسبت به مشروبات الکلی نگرش منفی‌تری داشته‌اند. به عبارت دیگر، این تقید دینی توانسته است نسبت به متمایل نشده نسبت به مشروبات الکلی مؤثر واقع شود. بنابراین می‌توان گفت تنها نام مسلمان بودن نیست که بتواند به واسطه آن هنجارهای تجویزی و تحریری رعایت شود، بلکه مقید بودن به آموزه‌ها در دین است که می‌تواند یک جوان مسلمان حساس به احکام و قواعد ایجاد کند. حال از آنجا که حدود ۴۷ درصد افراد مورد مطالعه نگرش مثبت نسبت به مشروبات الکلی داشته‌اند و از طرفی دیگر حدود ۳۸ درصد از واریانس متغیر وابسته

بررسی تأثیر کنترل اجتماعی بر نگرش جوانان ۲۹-۱۸ ساله به مصرف مشروبات الکلی... ۱۰۵

توسط ابعاد کنترل اجتماعی تبیین شده است، نقش این متغیرها در سمت و سو دادن به نگرش به مشروبات الکلی می تواند تعیین کننده باشد.

در حقیقت دستاورد جامعه شناختی مطالعه حاضر در نسبت دادن پیدایش نگرش ها به فرایندهاست. می توان گفت که پیدایش نگرش مثبت یا منفی نسبت به یک امر ممنوعه، کارکرد اجتماعی شدن فرد است. نوع تعاملاتی که فرد با اطرافیان دارد و سازوکارهایی که جامعه به وسیله آنها تسلط خود را بر افراد اعمال می کند، افراد را به سمت نگرشی خاص سوق می دهد. در حقیقت همه افراد، پتانسیلی برای تخطی کردن دارند، اما نیروهایی می تواند وجود داشته باشد که رفتار و نفعانیات آنها را کنترل کند. هر چند نظریه پردازان کنترل اجتماعی بر نقش کنترل فرد در رفتار بعدی وی تأکید دارند، اما این تأکید همواره از سوی همه اندیشمندان در حوزه جامعه شناسی مطمح نظر نبوده و چه بسا نظریه پردازانی که بر نقش ساختارها در شکل گیری نگرش ها و رفتارهای افراد تمرکز دارند. هر چند در این پژوهش صرفاً نقش کنترل اجتماعی و نه ساختارها مورد توجه بود، اما واریانس ۳۸ درصدی به دست آمده، مدعای این مطلب است که نقش کنترل اجتماعی در کنار سایر عوامل شناخته نشده در این پژوهش قابل تأمل است، به طوری که بدون چنین گره ها یا پیوندهای اجتماعی فرد برای قدم نهادن در یک وادی منع شده آزاد است.

امروزه موضوع ارتباطات در عرصه های گوناگون اجتماعی بیش از سرمایه گذاری های کلان سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در بازانديشي هويت ها و نگرش ها قابل توجه است. به این معنی که سیالیت روابط و نه ساختارهای طراحی شده است که می تواند رفتار و نگرش فرد را جهت بخشد. از این رو سطح خرد روابط و تعاملات اجتماعی نه تنها به بازانديشي هويت ها و نگرش ها منجر می شود و تغییرات در سطوح پایین جامعه را ممکن می گرداند، بلکه می تواند یک تغییر ساختاری را که تغییر از سطوح پایین به بالاست را موجب شود. به این ترتیب نقش کنترل اجتماعی در سطح خرد ارتباطات اجتماعی و جهت دهی به نظام اعتقاد جامعه قابل توجه است.

بنا بر نتایج به دست آمده از این پژوهش می توان پیشنهادهای زیر را ارائه کرد:

- تأکید بر فضای تربیتی و نظارتی خانواده: نقش تعلیم و تربیت از نقش های بنیادی روحی، روانی و اجتماعی انسانهاست. انسان تربیت می شود تا با هنجارهای موجود در جامعه سازش داشته باشد. فضایی که فرد در آن تربیت می شود، نقش مهمی در الگوپذیری

او دارد؛ از این رو لازم است در برنامه‌های آموزشی و پرورشی که از طرق گوناگون به اجرا درمی‌آید، توجه ویژه‌ای به فضای تربیتی (خانواده، مدرسه، دانشگاه و...) شود. با توجه به نتایج پژوهش حاضر، همان‌طور که خانواده می‌تواند نقش حمایت‌کننده داشته باشد، می‌تواند در نگرش جوانان به مشروبات الکلی تأثیرگذار باشد. تجربه نشان می‌دهد که جوانانی که خارج از نظارت والدین کنترل می‌شوند و به علاوه دلبستگی با والدین ندارند، بیشتر به مواد مخدر و مشروبات الکلی روی می‌آورند. بنابراین تحکیم خانواده از لحاظ اعتقادی و فرهنگی موجب جلوگیری از بسیاری از آسیب‌های اجتماعی است.

- ارتقای سطح آگاهی و آموزش والدین در مورد نحوه ارتباطات صحیح با فرزندان و نظارت صحیح و دوستانه، بی‌شک نقش مهمی در نگرش آنها به دنبال خواهد داشت. ایجاد فضای ارتباطی مسالمت‌آمیز بین والدین و فرزندان سبب می‌شود جوانان در برخورد‌های خارج از خانواده که استفاده از مشروبات الکلی را تشویق می‌کند، مصون بمانند. بنابراین لازم است ضمن آگاهی دادن به خانواده‌ها از طریق رسانه ملی و یا کارگاه‌های توانمندسازی والدین از سوی اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی، درباره دوری جستن از استفاده چنین موادی، فضای امن عاطفی و سالمی در خانواده ایجاد کنند.

- خانواده اولین کانون یادگیری روابط اجتماعی است. جوان تحت تأثیر فضای عاطفی خانواده اولین گام‌ها را به سوی دلبستگی عاطفی برمی‌دارد. داشتن دلبستگی مثبت، مشوق احساس تعلق و مراقبت است. اگر نهاد خانواده بتواند عملکرد خود را به‌طور مناسب انجام دهد، به طوری که شرایط مطلوب (به‌ویژه در خانواده)، رشد ذهنی، عاطفی، روانی و اجتماعی جوانان را امکان‌پذیر سازد، مهم‌ترین گام در پیشگیری از بزهکاری است. به‌طور کلی وجود مهر و محبت در کانون خانواده، تقویت ایمان، تلقین ارزش‌های اخلاقی به وجود آوردن خودپنداری مثبت در جوانان اثر مهمی در رفتار وی دارد.

- از آنجا که مشغله کاری در شبانه‌روز بر نگرش نسبت به مشروبات الکلی تأثیر منفی داشت، پیشنهاد می‌شود، فضای سالم مشغله کاری و فکری برای جوانان فراهم شود. این فضا می‌تواند از طریق توسعه فضاهای ورزشی، گسترش مشاغل غیرکاذب برای جوانان ایجاد مشغله کند.

- تقویت دینداری جوانان به شکل عملی و رفتاری و در قالب برنامه‌های دینی متمرثر (پاسخ به شبهات و پرسش‌های بنیادین جوان): آموزش مسائل دینی در صورتی

بررسی تأثیر کنترل اجتماعی بر نگرش جوانان ۱۸-۲۹ ساله به مصرف مشروبات الکلی... ۱۰۷

مفید است که اعتماد جوان جلب شود. بدون جلب اعتماد نمی توان در جوان نفوذ کرد. لازم است این کار توانایی در متقاعد کردن جوان در پاسخ به مسائل دینی است که برای وی ایجاد می شود.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

۱. آبرکرامبی، نیکلاس و دیگران (۱۳۶۷). فرهنگ جامعه‌شناسی، ترجمه حسن پویان، تهران: چاپخش.
۲. احمدی، حبیب (۱۳۷۷). نظریه‌های انحرافات اجتماعی، شیراز: انتشارات زر.
۳. احمدی، حبیب (۱۳۸۴). جامعه‌شناسی انحرافات، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
۴. اورنگ، جمیله (۱۳۶۷). پژوهشی درباره اعتیاد و روش‌های درمان آن، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۵. بابایی زکلیکی، محمدعلی و پریسا راکعی اصفهانی (۱۳۹۰). «بررسی عوامل مؤثر بر تعهد و رفتار خریداران در بازاریابی صنعتی»، پژوهش‌های مدیریت در ایران، دوره ۱۵، شماره ۲.
۶. برک، لورا (۱۳۸۶). روان‌شناسی رشد از لقاح تا کودکی، ترجمه یحیی سیدمحمدی، تهران: نشر ارسباران.
۷. دواس، دی‌ای (۱۳۷۶). پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ نایی، تهران: نشر نی.
۸. ستوده، هدایت‌الله (۱۳۸۰). جامعه‌شناسی انحرافات، تهران: انتشارات آوای نور.
۹. روزنامه ابتکار (۱۳۹۱). «زنگ خطر الکلیسم»، نسخه ۲۳۳۷، شماره ۲۴ خرداد: <http://ebtekarnews.com/Ebtekar/Article.aspx?AID=21980#99690>.
۱۰. سخاوت، جعفر (۱۳۸۲). جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی، تهران: انتشارات سمت.
۱۱. سراج‌زاده، حسین و فاطمه جواهری (۱۳۸۲). نگرش‌ها و رفتار دانشجویان، تهران: دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی اجتماعی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
۱۲. سراج‌زاده، حسین و ایرج فیضی (۱۳۸۵). «شیوع‌شناسی مصرف موادمخدر در بین دانشجویان دانشگاه‌های دولتی»، جهاد دانشگاهی واحد تربیت معلم به سفارش اداره کل مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
۱۳. شیخی، محمدتقی (۱۳۸۱). جامعه‌شناسی، تهران، نشر آرام.
۱۴. صدیق سروستانی، رحمت‌الله (۱۳۸۵). آسیب‌شناسی اجتماعی، تهران: انتشارات آن.
۱۵. ضمیری، محمدرضا (۱۳۸۸). «مشروب‌خواری مردان، جرمی علیه زن و خانواده»، فصلنامه کتاب زنان، شماره ۲۰.
۱۶. طارمیان، فرهاد (۱۳۸۵). حقایقی در مورد زندگی سالم و به دور از مواد، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۷. عسگری، امین (۱۳۸۴). «تأثیر نقش‌گذاری روانی بر تغییر نگرش دانش‌آموزان دختر و پسر دبیرستان‌های شهر خرم‌آباد نسبت به اعتیاد در سال تحصیلی ۱۳۸۴-۱۳۸۳»، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد دانشگاه علامه طباطبایی.
۱۸. غیاثوند، احمد (۱۳۸۷). کاربرد آمار و نرم افزار SPSS در تحلیل داده‌ها، تهران: نشر لویه.
۱۹. گولد، جولوس و کولپ (۱۳۸۴). فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر پرهام، تهران: انتشارات

بررسی تأثیر کنترل اجتماعی بر نگرش جوانان ۱۸-۲۹ ساله به مصرف مشروبات الکلی... ۱۰۹

مازیار.

۲۰. مبارکی، محمد (۱۳۸۳). بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و جرم، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی دانشگاه تهران.

۲۱. ممتاز، فریده (۱۳۸۱). انحرافات اجتماعی، نظریه‌ها و دیدگاه‌ها، تهران: شرکت سهامی انتشار.

۲۲. موسی‌نژاد، علی (۱۳۷۸). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر گرایش پسران نوجوان و جوان زندان اصفهان به مواد اعتیادآور، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه اصفهان.

ب) منابع لاتین

1. Baumeister, S. & Etossmann, P. (2005). "Association Between Early Onset of Cigarette, Alcohol and Cannabis Use and Later Drug Use Paterns: an Analysis of a Survey in European Metropolises", *European Addiction Research*, Vol. 11: 92-98 .
2. Curran, G. M. (1997). "Developmental Pathways to Problem Alcohol and Drug Use", *Dissertation Abstracts International*. Vol. 57, No. 11 .
3. Ferrante, J. (1995). *Sociology: A Global Perspective*, Belmont wadsworth
4. Graydon, D. (1996). *The Prediction of Alcohol and Other Drog Use*. *Dissertation Abstracts International*, Vol.57, N. 7 .
5. Lin, N. (1976). *Foundations of Social Research*, New York: McGrow-Hill.
6. MacAndrew, C. & Agerton (1965). "The Differentiation of Male Alcoholic Outpatients from Nonalcoholic Psychiatric Outpatients by Means of MMPI", *quarterly of journal of studies on alcohol*, No. 26: 238-246.
7. Preston, P. & Goodfellow, M. (2006). "Cohort Comparisons: Social Learning for Alcohol Use among Adolescents and Older Adults", *Addictive Behaviors*, Vol. 31, No. 12 .
8. Thio, A. & R. Stark (1987). *Deviant Behavior*, 6 th ed., Boston: Allyn and Bacon.
9. Thio, A. (2001). *Deviant Behavior*. 6th ed. Boston: Allyn and Bacon .